

тому, що у тексті поеми немає епізоду, відображеного на картині. Шевченко-художник не просто ілюстрував роботу Шевченка-поета, а дав темі нове ідейно-образне трактування. «Використавши сюжет поеми, Шевченко намалював видатний твір побутового жанру, вперше в українському мистецтві наповнивши його соціально-викривальним змістом. Спираючись на досягнення живопису брюлловської школи, зокрема перебуваючи ще під впливом романтичних захоплень свого вчителя, він і темою соціальної несправедливості, і утвердження моральної краси й чистоти простої української дівчини-селянки, й елементами правдивої, предметно переконливої зображальної мови (особливо у трактуванні колоритної фігури діда-ложкаря біля куреня) закладав основи критичного реалізму в українському мистецтві» [1, 284].

Порівнюючи «Катерину» поетичну з «Катериною» живописною, ми допомагаємо учням розкрити для себе нові грані у кожному з творів, які гармонійно доповнюють один одного. Не слід також забувати, що обидва твори мають одного автора, а це означає, що Шевченко-поет впливав на Шевченка-художника і навпаки. Про вплив поеми на картину навряд чи варто багато говорити, оскільки він очевидний (тема, сюжет, назва картини). А от проблему впливу маляра на твори поета досліджували О. Білецький, З. Тарахан-Береза, Л. Генералюк та інші.

Як бачимо, використання інтегрованих уроків під час вивчення творчості Шевченка є доцільним і корисним, оскільки розглядаючи проблему (а такий урок можна використовувати не лише при вивченні поеми «Катерина») комплексно, ми розвиваємо мислення учнів і збагачуємо їх світогляд. Будь-який із видів мистецтва створює художній образ своїми засобами, а сам образ у кожному випадку має особливості, що є спільними для всіх видів мистецтва. І ця узагальнююча образна закономірність – виражати узагальнене через конкретику – є одним із чудових засобів розвитку образного мислення учнів і разом з тим – показником сформованості такого мислення і здатності художнього сприймання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченківський словник : У 2 т. Т. 1 : А - Мол / гол. ред. Є. П. Кирилюк. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1976. – 416 с.
2. Генералюк Л. Взаємодія мистецтв у творчості Шевченка // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 1999. - №1. – С. 69 – 84.
3. Комарова Л. А. Підготовка до твору за жанровою картиною Т. Г. Шевченка «Катерина». 9 клас // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2010. - № 5. – С. 6 – 9.
4. Островерхова Н. «Аналіз уроку: концепції, методики, технології» <http://osvita.ua/school/technol/714>

Завєруха О.

Науковий керівник – доц. Петришина О.І.

ТИПОЛОГІЯ ЕПІТЕТІВ У БОГОРОДИЧНИХ МОЛИТВАХ

Сучасні дослідження в галузі лексикології, лінгвостилістики, риторики, теорії літератури розглядають епітет як один із важливих словесних засобів образності, «як найглибше, найсуттєвіше, що наближає нас до істини, означення» [3, с. 340]. Природа епітетів, їх джерела й роль були предметом зацікавлень В. Виноградова [2], О. Потебні [7] та ін. Актуальним є вивчення епітета в художньому стилі, зокрема в ідіостилі конкретного автора, але через одноманітність джерельного матеріалу це призводить до деякої односторонності у трактуванні поняття епітета.

В українському мовознавстві мало досліджень, присвячених функціонуванню епітетів у релігійному стилі. Це пов'язано із вилученням релігійного стилю з контексту української літературної мови через войовничу атеїстичну ідеологію та відверту дискримінацію церковно-релігійної сфери. Тому наше дослідження видається актуальним.

Предметом розвідки є художні означення, що представляють релігійну лексику у богородичних молитвах або самі є релігійно маркованими словами.

У дослідженні ми ставимо за мету виявити особливості характеру функціонування епітетів у молитвах до Богоматері, систематизувати виявлені означення. Джерельною базою розвідки є «Молитовник християнської родини» [5].

У сучасній лінгвостилістиці існує ряд класифікацій цього мовновирозового засобу. Більшість дослідників згруповує епітети за декількома принципами, найважливішими з яких є такі:

- ступеня усталеності зв'язку між компонентами (постійні, звичні, оригінальні епітети);
- морфолого-синтаксичний (ад'єктивні, дієприкметникові, адвербіальні, апозитивні епітети, епітети-композиції);
- семантичний (метафоричні, гіперболічні, метонімічні, оксиморонні, іронічні епітети).

У молитвах до Пресвятої Діви Марії найчисельнішу групу за ступенем усталеності між компонентами становлять звичні епітети. На думку О. Петришиної, у контексті релігійного стилю поняття «звичний» дещо трансформується: з одного боку, розуміється як традиційне, усталене для християнської філософії, світогляду, як таке, що відповідає встановленим церковно-релігійним канонам; з іншого – у розумінні всього земного, тілесно-грішного виступає своєрідним антиподом до християнських духовних ідеалів, беззаперечної святості Бога та всього, що від Нього походить [6, с. 125-126].

Звичні художні означення здебільшого представляють релігійну лексику. Це дозволяє вирізнити такі основні тематичні групи звичних епітетів:

- теонімічні епітети (денотат – триєдиний Бог): *Всемогучий, Правдивий, Невидимий, Предвічний* Бог; *Пренепорочна, Присноблаженна, Пресвята, Всемилова, Предобра, Премилолова, Преподобна, Прегарна, Пречиста, Преславна, Суца* Богородиця (Діва);

- епітети, що виражають ознаки денотатів, пов'язаних з теологічною наукою, статусом церкви, а також релігійно-міфологічних осіб, релігійно-культових понять: *душа заблукана, байдужа; невимовне терпіння; тяжкий хрест; пресвяті, зранені рамена; всемиловиті руки; святий амофор; тяжкий, первородний гріх; страшні хвилини; нечистий, особистий, святий, пророчий дух; праведний Симеон; втрачена ласка; свята католицька, нерукотворна Церква; щаслива смерть; предвічне слово; ангельський хор; освячаюча, особливіша ласка; пекельний змії; фальшива наука; сердечні, побожні моління;*

- епітети, що характеризують денотатів-осіб з погляду їхнього ставлення до релігійної моралі, дотримання норм християнського світогляду: *життя грішне, туземне, християнське; вірний нарід; найбільша, сердечна любов; сокрушення, пресолодке, чисте серце; негідний слуга, вірний; сироти опущені та переслідувані; конечні, безконечні заслуги; материнська опіка; благословенне, непорочне зачаття; нужденна грішниця; милі діти; немічні, грішні, безбожні, пригноблені люди; дитинне довір'я; великий, неоціненний скарб; найглибіша, превелика покора.*

Виняткову вартість виявляють в текстах молитов оригінальні епітети, які відзначаються низьким ступенем усталеності компонентів і обмеженою частотністю вживання: *дитинне довір'я, соромна смерть, нерукотворна церква, туземне життя, вивищена цариця*. Їх зафіксовано небагато. Очевидно, це вкраплення укладачів або редакторів збірника, які долучилися до створення образного світу досліджуваних молитов.

Основними граматичними категоріями вираження епітета є: прикметник з граматичною функцією присубстантивного означення і якісно-означальні прислівники з граматичною функцією придієслівного означення, як от: *особливіша ласка; певніші перемоги*. Загалом усі вони покликані представити полярність понять «земне» / «небесне», «праведне» / «грішне» тощо.

Найбільш уживана в молитвах до Пресвятої Діви Марії модель, в якій прикметник або дієприкметник виражений у препозиції: *святий амофор, святий дух, свята церква; конечні і безконечні заслуги; правдива поправа; повна надія; безконечна справедливість; немічні і грішні люди; фальшива наука; невимовна радість; сердечні й побожні моління; цілковита служба; покірні слугиня; правдива побожність; немічні люди, грішні люди, безбожні люди, пригноблені люди; нечистий дух, особистий дух, святий дух, пророчий дух; сокрушення серце, пресолодке серце, чисте серце та ін.*

Моделі, в яких епітет виражений прикметником чи діеприкметником в постпозиції, увиразнюють мовлення: *Цариця небесна, сироти опущені та переслідувані; слуга вірний; життя грішне, туземне, християнське; душа заблукана, байдужа.*

Захопленість божественними чеснотами, праведними християнськими рисами, вчинками тощо підсилюється формами епітетів, що представляють вищу міру тієї чи іншої ознаки: *Чесніша, Незрівнянно Славніша, Пречиста, Всемилостива, Найліпша, Наймогутніша, Предобра Богородиця; Наймиліший, Найлюбіший Син; найбільша любов; найкращий діадем; найласкавіша пані; найглибша покора; найбезпечніша пристань.*

Епітети з суфіксом збільшеної міри ознаки –енн- (здебільшого в лексемах старослов'янського походження) надають вислову піднесено-урочистого звучання: *Благословенна, Блаженна Мати, нужденна грішниця, численні гріхи, неоціненний скарб, совершенна служба.* Очевидно, поширення формантів зі значенням вищої міри тієї чи іншої ознаки в епітетах молитов зумовлене тим, що в ортодоксальному християнстві Діву Марію дорівняно до лику святих, тож до неї моляться і на неї покладають надії усі віряни.

Продуктивність епітетів-комполітів зумовлена тим, що експресивність кожної синкретичної характеристики посилюється в семантико-граматичній цілісності, що презентує ознаки дискретні. Урочистості складним означенням часто додає їхнє старослов'янське походження: *Присноблаженна, Благодатна, Благословенна, могутча поміч, всесильна побічниця, Всемилостива Діва, Всемогучий Бог.*

За семантичним принципом класифікації нами зафіксована велика група метафоричних епітетів, як-от: *досконалий жаль, заблукані душі, пророчий дух, закривавлене серце.* Метафоричні епітети, на відміну від неметафоричних, відзначаються більш широкою асоціативністю, яка, однак, не виходить за межі християнської філософії. Створюючи конкретно-чуттєві образи, вони водночас виражають душевні переживання того, хто промовляє слова молитви: «Прийди, *Царице небесна*, і Твоєю *могутньою рукою* вирви мене з пащі диявола, витягни мене з цього *гріховного болота*, в яке я впала через свій нерозум» [5, с. 171]; «Ти *бездонна пропасте милосердя*, Ти *незмірима глибино, невимовна тайно, нерукотворна Церкво* Царя всіх віків» [5, с. 173]. Гіперболічні та оксиморонні означення у текстах молитов не представлені. Вони зазвичай є ознакою ідіостилію конкретного автора, а тому більшою мірою характерні для художнього стилю.

Епітети є характерною ознакою богородичних молитов. У більшості означень чітко прослідковується емоційно-оцінний компонент семантики, продиктований християнською філософією. Епітети увиразнюють християнські звертання до Богоматері, посилюють їхню образність, переконливість, забезпечуючи тим самим дієвість церковної молитви, а саме: усвідомлення власних гріхів, покаяння, прагнення до очищення душі і праведного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Мовні засоби емоційного впливу молитви // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – №5. – С. 52-53.
2. Виноградов В. В. О теории художественной речи: Учебное пособие. – М.: Высш. шк., 1971. – 240 с.
3. Деравчук С. Функціонально-семантичний статус епітетів у конфесійному стилі // Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 17-19.
4. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
5. Молитовник християнської родини. – 12 видання, виправлене і доповнене. – Львів: «Покрова», 2007. – 744 с.
6. Петришина Ольга Ігорівна.. Мова проповідей Йосифа Сліпого: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2008. – 252 с.
7. Потебня О. Естетика і поетика слова: Збірник. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.